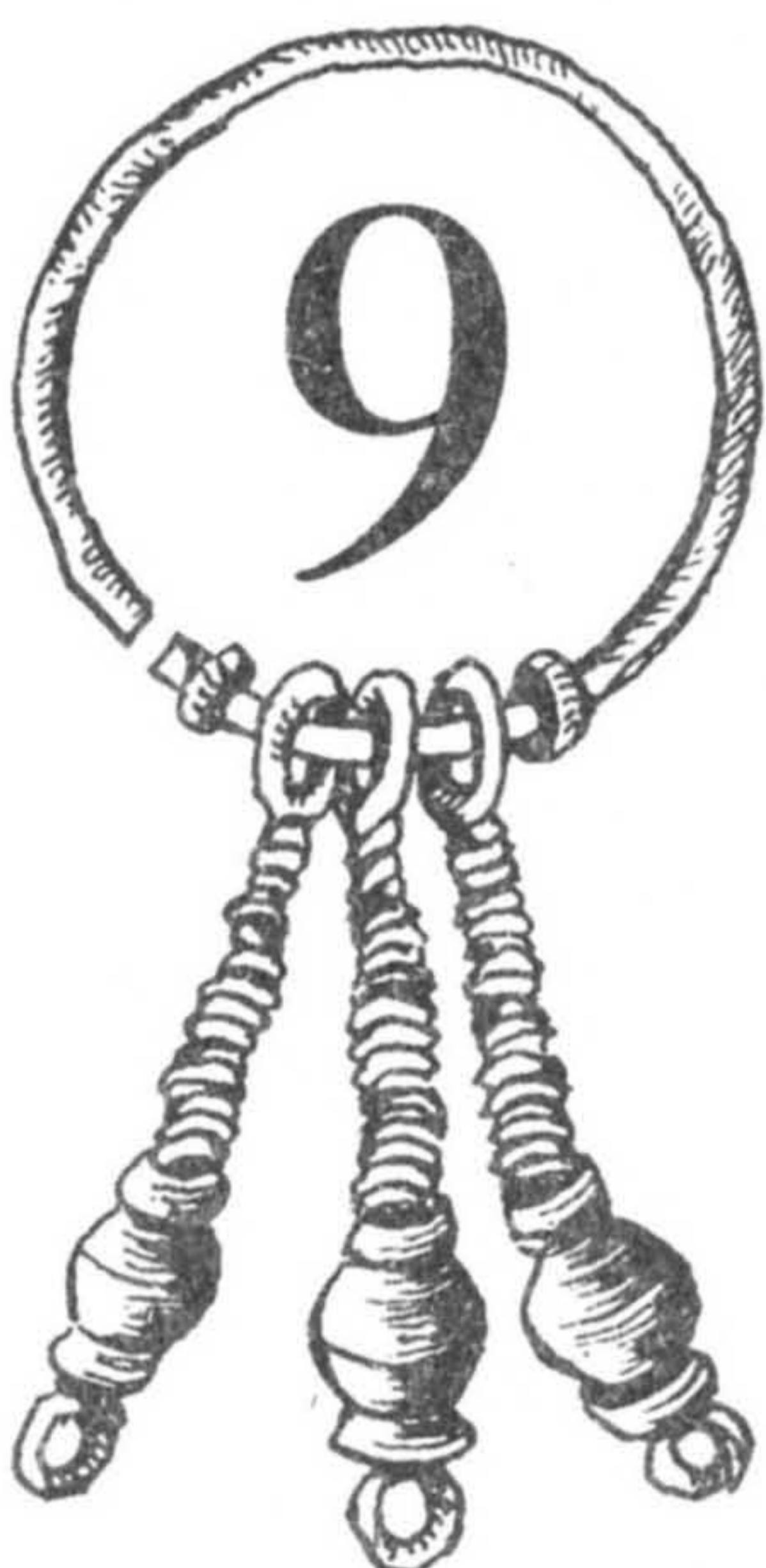

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

PETRO TARASENKOS 100-OSIOMS GIMIMO METINĖMS PAŽYMĖTI

VILNIUS "ACADEMIA" 1992

Ats. redaktorė ist. m. dr. LMA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ

Piešiniai ILONOS KERŠULYTĖS, DAIVOS KAZLAUSKAITĖS ir straipsnių autorių
Nuotraukos straipsnių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

ANTKAKLIŲ TRIMITINIAIS GALAIS (III GR.) CHRONOLOGIJOS KLAUSIMU

MYKOLAS MICHELBERTAS

Pastaraisiais metais tyrinėjant Paragaudžio pilkapyną (Šilalės raj., Kvėdarnos apyl.) buvo atidengta keletas kapų, kuriuose aptiktos žalvarinės antkaklės su pridėtais tuščiaviduriais galais. Kapų kompleksai padeda nustatyti tikslę šių antkaklių chronologiją. Iki šiol antkaklių tuščiaviduriais trimitiniai galais datavimas buvo sunkus, nes į Lietuvos ir kaimyninių kraštų muziejus buvo patekę tik atsitiktiniai radiniai, kilę iš pilkapynų ar kapinynų suardytų kapų.

Trimitinių antkaklių tuščiaviduriais galais radimo vietas yra šios: Girdiškė (Šilalės raj.), Glaušiai (Kėdainių raj.), Linkuva (Pakruojo raj.), Panevėžio buv. apskr. be tikslios radiamo vietas (tikriausiai - Linkuva). Paventė (Akmenės raj.), Plateliai (Plungės raj.), Vilkų kampus (Šilutės raj.). Taigi, iki Paragaudžio pilkapyno tyrinėjimų Lietuvoje buvo rastos 7 trimitinės antkaklės tuščiaviduriais galais.

Dalis minėtų antkaklių buvo paskelbta archeologinėje literatūroje [žr. 1, Fig. 1885; 2, Nr. 92, 93, 94; 3, pav. 27; 4, Nr. 451, 462]. Antkaklių trimitiniai galais radiniai Rytų Pabaltijyje išsamiai apžvelgti [5, 264-273], išskiriant ir antkaklių tuščiaviduriais galais grupę. Nepateikdamas detalesnio atskirų grupių datavimo, H. Moora Rytų Pabaltijo trimitines antkakles datuoja I-II a. po Kr., dalį - III a. po Kr. pradžia. Pokario metais kai kurios antkaklės tuščiaviduriais trimitiniai galais mėginamos datuoti tiksliau. Pvz., R. Kulikauskienės ir R. Rimantienės sudarytame senovės lietuvių papuošalų aliume Glaušių antkaklė datuojama III-IV a., Vilkų Kampo antkaklė - IV a. [2, p. 324]. "Lietuvos TSR archeologijos atlase" šios grupės antkaklės aptartos šio straipsnio autoriaus [6, p. 10-12]. Visos antkaklės tuščiaviduriais trimitiniai galais buvo priskirtos III grupei. Manant, kad III gr. antkaklės yra velyviausios tipologiniu atžvilgiu, jos buvo datuojamos III a. Tik po 1982 m. Paragaudžio pilkapyno tyrinėjimų, šio straipsnio autorius mėgino patikslinti atskirų III gr. antkaklių chronologiją. Darbe apie senaji geležies amžių Lietuvoje nurodyta, kad dalis šios grupės antkaklių nešiota B₁ periodo (10-70 m.e.m.) pabaigoje - B₂ periodo (70-150 m.e.m.) pradžioje [7, p. 88]. Nauji radiniai Paragaudžio pilkapiuose patvirtino šią prielaidą.

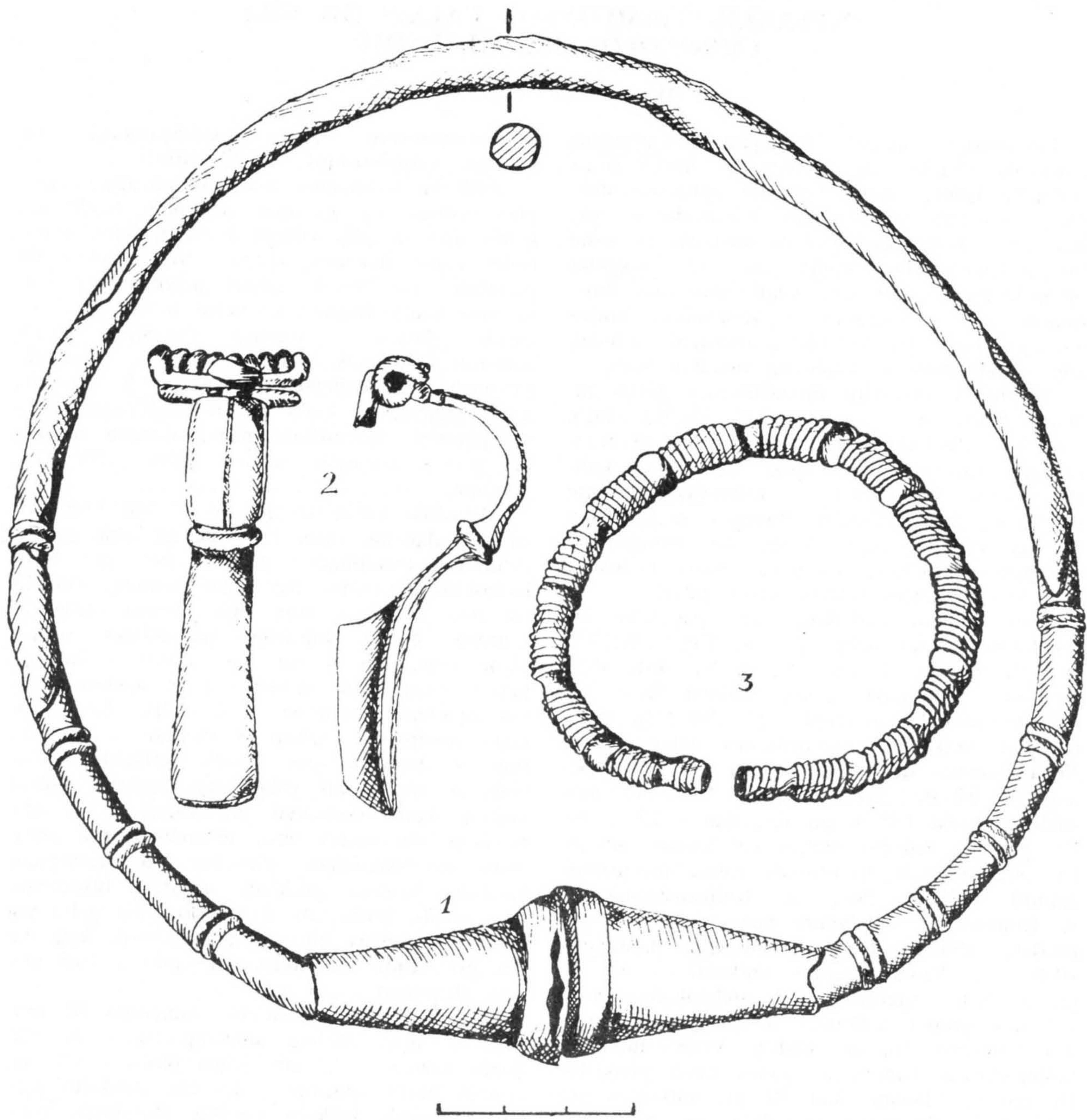
Paragaudžio kapų kompleksai su III gr. trimitinėmis antkaklėmis.

1982 m. kasinėjimų metu II pilkapyje, sampilo centre, ant pilkazio pagrindo, 65-70 cm gylyje nuo sampilo viršaus buvo aptiktos griaustinio kapo liekanos (kapas Nr.1). Mirusiojo griauciai buvo beveik visiškai sunykę. Buvo išlikę keli kaulų fragmentai, kurie lietėsi prie žalvarinių daiktų - stuburo slankstelis, kelių šonkaulių liekanos, krūminis dantis. Mirusiojo galvūgalyje ir kojūgalyje rasta po 2 akmenis, kurie greičiausiai buvo padėti skobtiniam karsčiui paremti. Sprendžiant pagal akmenų ir įkaipių padėtį, mirusysis laidotas galva į ŠV 315° kryptimi.

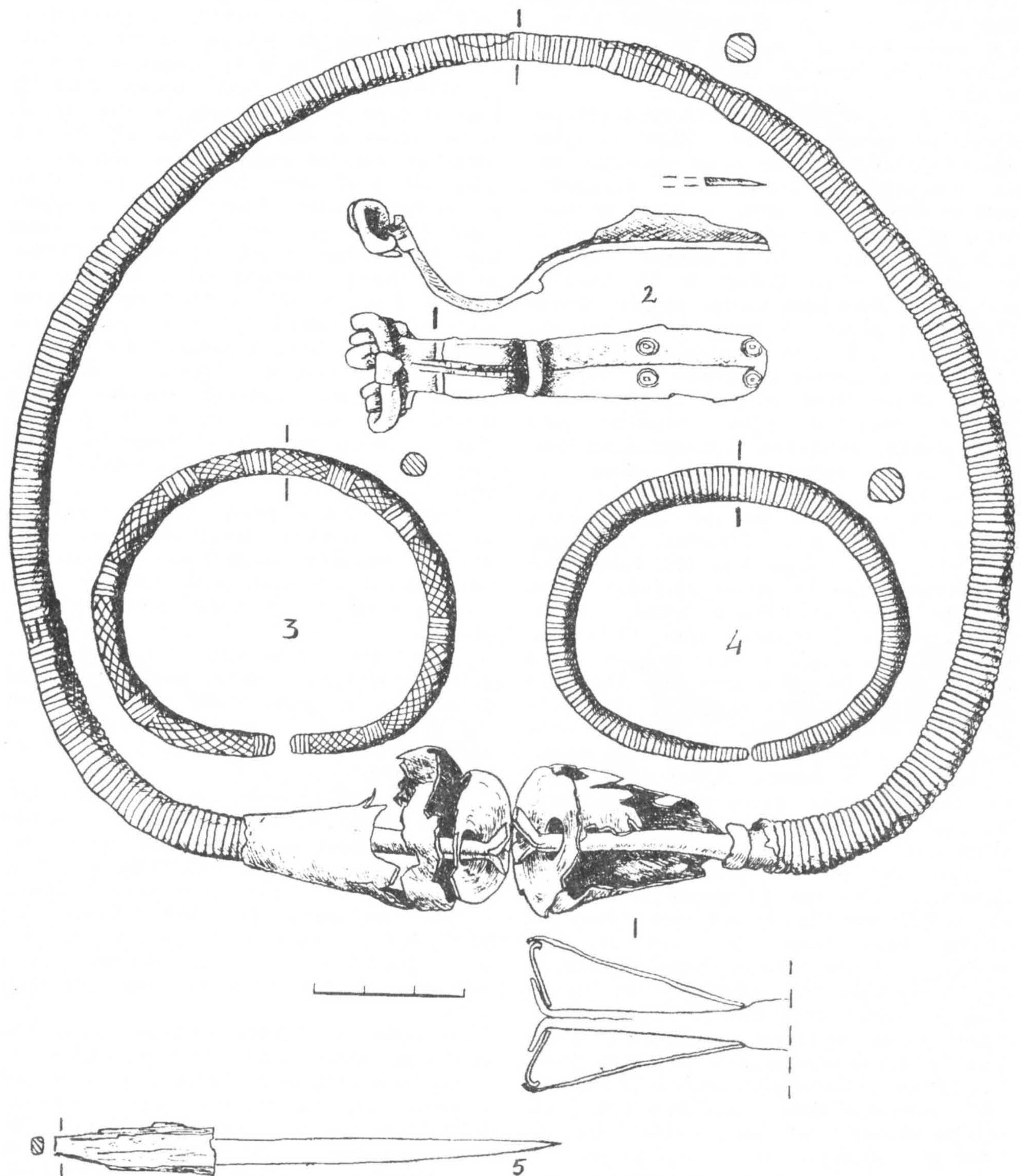
Mirusiojo kaklo srityje, per 7 cm nuo galvūgalo akmenų, rasta žalvarinė antkaklė tuščiaviduriais trimitinis galais. Po ja buvo kažkokios organinės medžiagos liekanų. Per 13 cm nuo antkaklės kojų link, skersai mirusiojo krūtinės gulėjo žalvarinė pagrindinės serijos akinė segė. Per 4 cm nuo antkaklės kairiojo peties srityje rasta žalvarinė I gr. apskrito pjūvio apyrankė, sulūžusi į 2 dalis. Taigi, šio kapo kompleksą sudaro 3 daiktai - antkaklė, segė ir apyrankė (pav. 1:1-3). Antkaklė tuščiaviduriais trimitinis galais turi apskrito pjūvio lankelį, kurio skersmuo per vidurį - 0,7 cm. Lankelis yra beveik visur vienodo storio, ornamentuotas skersiniai grioveliai su protarpiais. Lankelis baigiasi pridėtais uždarais tuščiaviduriais galais, padarytais iš skardos. Šie galai yra labai arti vienas kito, todėl nematyti, kaip jie yra pritvirtinti. Antkaklės skersmuo - 16,5 cm, galų skersmuo - 2,5 cm.

Akinė segė priklauso O. Almgreno III grupės 52 tipui (toliau sutrumpintai - A 52). Segės aukštis - 7,2 cm, įvijos plotis - 1,7 cm, kojelės plotis apačioje - 1,5 cm. Apskrito pjūvio apyrankės lankelis puoštas skersiniai grioveliai su protarpiais. Lankelio skersmuo per vidurį - 0,4 cm.

Kapo komplekso chronologijos nustatymui svarbiausia yra akinė A 52 tipo segė. Šio tipo seges O. Almgrenas datavo I a. II puse [8, p. 114], R. Jamka - I a. II ketvirčiu, manydamas, kad po to per du kitus dešimtmečius jos palaipsniui išnyko [9, p. 56]. Manytume, kad A 52 tipo segė leidžia kapo kompleksą datuoti

1 pav. Paragaudis (Šilalės raj.). Pilk. II. k. Nr.1 . 1 - antkaklė, 2 - segė, 3 - apyrankė

2 pav. Paragaudis. Pilk. XXXVIII, k. Nr. 2. 1 - antkaklė, 2 - segė, 3-4 - apyrankės, 5 - yla

I a. viduriu - III ketvirčiu. Šiai chronologijai neprieštarauja ir I gr. apskrito pjūvio apyrankių, kurios Lietuvoje pasirodė B₁ periodo pabaigoje - B₂ periodo pradžioje, datavimas [7, p. 137].

1987 m. kasinėjimų metu XXXVIII pilkazio centre, ant pilkazio pagrindo, 70-75 cm gylyje nuo sampilo viršaus buvo rastos sunykusio moters kapo liekanos (kapas Nr.2). Mirusiosios griauciai buvo visai sunykę, išskyrus nežymias dantų liekanas. Galvūgalyje ir juosmens srityje rasta po 2 akmenis, dar 2 akmenys - kojūgalyje kairėje pusėje. Galbūt ir šie akmenys buvo skirti skobtiniam karstui paremti. Sprendžiant pagal akmenų ir įkapių padėtį, mirusioji laidota galva į ŠV 285° kryptimi.

Mirusiosios galvos-kaklo srityje, prie pat galvūgalo akmenų rasta žalvarinė antkaklė tuščiaviduriais trimitiniai galais. Antkaklės galai buvo pasisukę mirusiosios dešiniojo peties link. Per 6 cm nuo antkaklės, krūtinės srityje, skersai jos, koteliu į dešinę, smaigaliu į kairę gulėjo geležinė yla. Prie pat ylos, įvija į dešinę skersai krūtinės gulėjo žalvarinė akinė segė. Per 7-12 cm nuo segės kojų link buvo rastos 2 žalvarinės apskrito pjūvio apyrankės. Taigi, šio kapo kompleksą sudaro 5 daiktai - antkaklė, yla, segė ir 2 apyrankės (pav. 2:1-5). Antkaklė trimitiniai galais turi apskrito pjūvio lankeli, puoštą skersiniai grioveliais. Lankelis į galus storėja ir baigiasi 2 žymiai plonesniais, galuose dvišakais strypais. Tuščiaviduriai galai padaryti iš palyginti nestoros žalvarinės skardos ir pritvirtinti ant lankelio minėtų strypų pagalba, užlenkiant pačius strypų galiukus. Antkaklės skersmuo - 18-20 cm, lankelio skersmuo per vidurį - 0,7 cm; galų skersmuo - 3,1 cm.

Akinė segė priklauso prūsų serijai. Ji artimiausia O. Almgreno III grupės 58-59 tipams (A 58-59). Segės kojelė šiek tiek aptrupėjusi, sunykusi adata. Segės ilgis - 7,9 cm, įvijos plotis - 2,5 cm, kojelės plotis apačioje - 1,8 cm. Lankelis nuo kojelės atskirtas profiliavimu - voleliu. Ant kojelės yra 4 akutės. Apskrito pjūvio apyrankės priklauso I grupei. Viena jų ištisai ornamentuota skersiniai grioveliais, antroji - skersiniai grioveliais ir sieteliniu raštu. Apyrankių dydis - 6,2x7,2 ir 6,4x7,2 cm, lankelių skersmuo per vidurį - 0,7-0,8 cm. Geležinė yla aptrupėjusi, jos ilgis - 10,5 cm.

Ir šio kapo komplekso chronologijos nustatymui svarbi akinė segė. A 58-59 seges O. Almgrenas datuoja I-II amžių riba, R. Jamka - I a. IV ketvirčiu - II a. III ketvirčiu [žr. 9,

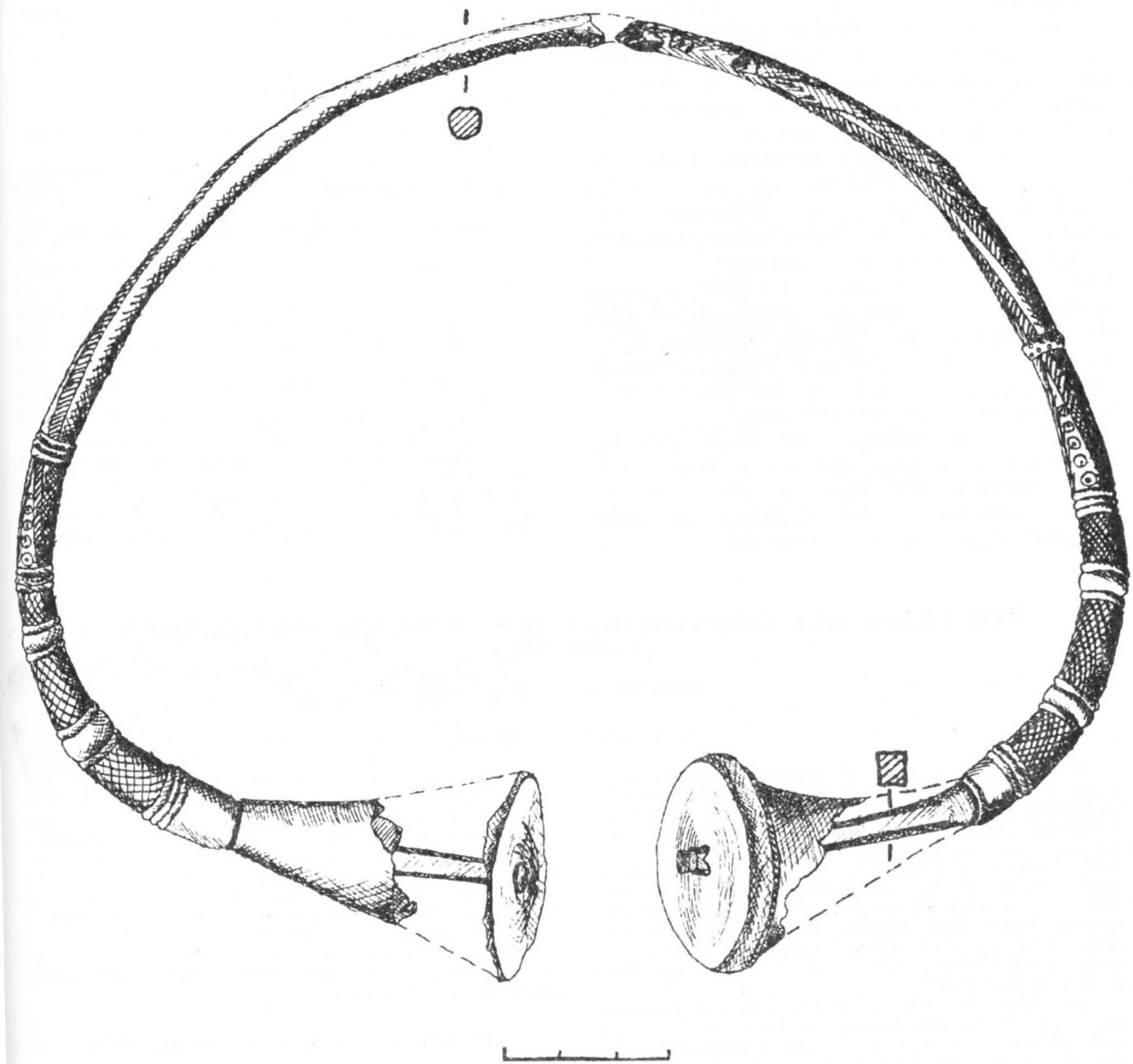
p. 64]. Lietuvoje šio tipo segių daugiausia rasta su B₂ periodo daiktais. I gr. apskrito pjūvio apyrankių chronologija jau minėta. Galima tik pridurti, kad ir jų daugiausia rasta B₂ periodo paminkluose. Taigi platesnė XXXVIII pilkazio kapo Nr. 2 chronologija būtų B₂ periodas. Tačiau ši datavimą galima dar šiek tiek patikslinti. Tarp to paties pilkazio akmenų vainiko, kur buvo kapas Nr.2, prie pat vainiko pietvakarinės sienos buvo aptiktas mergaitės kapas Nr. 1, kurį tenka laikyti jau vėlyvesniu kapu šiame pilkapyje, įkastu į sampilą. Pastarojo kapo daiktų kompleksą sudarė žalvarinių karolių ir įvijų apvarėlė, A 58-59 tipo žalvarinė akinė segė ir žalvarinė apyrankė pumpuriniais galais. Mergaitės kapo kompleksą galima datuoti vėliausiai B₂ periodo I puse, nes apyrankės pumpuriniais galais Lietuvoje naudotos B₁ periode - B₂ periodo I pusėje [7, p. 135]. Todėl ir moters kapo Nr. 2 kompleksas neturėtų būti vėlyvesnis, kaip B₂ periodo I pusė (apie 70-110 m.e.m.).

Taigi Paragaudžio pilkapyno kapų kompleksai su III gr. antkaklėmis trimitiniai galais patikslina šių antkaklių chronologiją. Antkaklės su tuščiaviduriais trimitiniai galais Lietuvoje nešiotos I a. viduryje - II pusėje, galbūt dar II a. pradžioje.

Trimitinių antkaklių tuščiaviduriai galais pogrupiai. Mūsų nustatyta datavimą dabar vargu ar galima taikyti visoms minėtomis III gr. trimitinėms antkaklėms. Pagal gamybos technologiją galima išskirti kelis II gr. antkaklių pogrupius.

Pogrupiui A skirtinos antkaklės, kurių tuščiaviduriai galai yra uždari ir pritvirtinti metalinio strypo galus užlenkiant į abi puses galo priekyje (Paragaudis, pilk. XXXVIII, k. Nr. 2, Vilkų Kampas). Skiriasi šio pogrupio antkaklių lankelių ornamentas. Pvz., Vilkų Kampo antkaklė puošta sieteliniu raštu, išilginiais ir įžambbiais grioveliais, ranteliais, akutėmis. Šiam pogrupiui ir tenka taikyti mūsų nustatyta datavimą.

Pogrupiui B skirtinos antkaklės, kurių tuščiaviduriai uždari galai pritvirtinti užkniedijus strypų galus (Girdiškė, Plateliai, pav. 3). Šio pogrupio antkaklių lankeliai puošti skersiniai ir įžambbiai grioveliais, ranteliais, akutėmis. Tikriausiai šis pogrupis chronologiniu požiūriu gali būti vienalaikis pogrupiui A. Tiksliau neaišku, kuriam pogrupiui - A ar B - skirti Paragaudžio II pilkazio k. Nr. 1 antkaklę.

3 pav. Plateliai (Plungės raj.). Antkaklė

Pogruiui C skirtina Paventės antkaklė, kurių tuščiaviduris galas baigiasi gražia ažūrine rožete, o lankelis puoštas skersiniai ir ižambiais grioveliais, ranteliais. Kaip minėta, tai atsitiktinis radinys. Pagal atlikimo stilių ir ornamentiką jis galėtų būti datuojamas B₂ periodu.

Pogruiui D skirtinos antkaklės, kurių tuščiaviduriai galai yra atviri, ant jų uždėti 2 (Glaušiai) arba 3 žiedai (Panevėžio buv. apskr.), kartais į šiuos žiedus įkabinant kilpeles ir prie jų pritvirtinant pusmėnulio formos ir kitus kabučius (Linkuva). Antkaklių lankeliai neornamentuoti. Galbūt tai vėlyviausias tipologiniu ir chronologiniu atžvilgiu pogrupis, atsiradęs II-III m.e. amžių riboje. Žinoma, chronologiją galėtų patikslinti šio pogrupio antkaklių radiniai kapų kompleksuose.

Taigi, III gr. antkaklės trimtiniais galais kol kas daugiausia rastos Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapynų teritorijoje, daugiausia šio regiono vakarinėje dalyje. Matyt, tai buvo beišiskiriančių žemaičių - žiemgalių genčių vie-

nas gražesnių papuošalų tipų senojo geležies amžiaus I pusėje.

LITERATŪRA

1. Aspelin R. J. Antiquites du Nord Finno-Ougrien. Helsinki. 1884. N. 5.
2. Lietuvių liaudies menas: Senovės lietuvių papuošalai. Sudarė R. Kulikauskienė ir R. Rimantienė. V., 1958. Kn. 1.
3. Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961.
4. Die Balten. Die nördlichen Nachbarn der Slawen. Freiburg i. Br., 1987.
5. Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.: Analyse. Tartu, 1938. T. 2.
6. Lietuvos TSR archeologijos atlasas: IV. I-XIII a. radiniai. V., 1978.
7. Michelbertas M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986.
8. Almgren O. Studien über nodeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. Leipzig, 1923.
9. Jamka R. Fibule typu oczkowatego w Europie Środkowej z szczególnym uwzględnieniem ziem polskich // Materiały Starożytnie. Wrocław i inn., 1964. T. 10. S. 7-104.

ZUR FRAGE DER CHRONOLOGIE DIE TROMPETENHALARINGEN (3. GRUPPE)

MYKOLAS MICHELBERTAS

ZUSAMMENFASSUNG

In letzten Jahren waren im Hügelgräberfeld von Paragaudis (bei Kvēdarna, Rayon Šilalė) zwei Gräber entdeckt, in welchen die Trompetenhalsringe mit hohlen, aufgesetzten Endstücken (3. Gr.) gefunden worden sind. Diese Gräberkomplexe sind datierbare Funde von Trompetenhalsringen der 3. Gruppe. In Litauen sind bisher die Trompetenhalsringe dieser Art als Einzelfunde aus zerstörter Gräbern bekannt. Aus Litauen sind folgende Fundstellen bekannt: Girdiškė, Rayon Šilalė, Glaušiai, Rayon Kėdainiai, Linkuva, Rayon Pakruojis, chem. Kreis Panevėžys, FO unbek., Paventė, Rayon Akmenė, Plateliai, Rayon Plungė und Vilkū Kampas, Rayon Šilutė.

Im Jahre 1982 sind im II. Hügelgrab von Paragaudis (Grab 1.) ein Trompetenhalsring mit kohlen Enden zusammen mit einer Augenfibel der Hauptserie (Almgrenstyp 52), und ein Armring mit rundem Querschnitt (1. Gr.) gefunden worden (Abb. 1). Dieses Grabkomplex gehört zur Mitte des 3. Viertels vom 1. Jh. Im Jahre 1987 sind in XXXVIII. Hügelgrab (Grab 2.) ein Trompetenhalsring der 3. Gruppe zusammen mit Augenfibel preussischer Nebenserie (Almgrenstyp 58-59), zwei Armringe mit rundem Qu-

erschnitt (1. Gr.) und Pfriem gefunden worden (Abb. 2). Dieser Grabfund ist wahrscheinlich nicht später als von der 1. Hälfte B₂-Periode (um 70 - 110 J. u. Z.). Die Grabkomplexe von Paragaudis zeigen, dass die Trompetenhalsringe mit hohlen Endstücken in Litauen in der Mitte der 2. Hälfte des 1. Jh., vielleicht am Anfang 2. Jh. getragen worden waren. Aber diese Datierung möchten wir nur für die Halsringe Paragaudis-Typ und für die Halsringe näheres Arts (Abb. 3) anwenden.

Sind die Halsringe mit Trompetenenden der 3. Gr. sind am häufigsten in Hügelgräbern Žemaitijas und Nordlitauens angetroffen worden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Paragaudis (Rayon Šilalė). Hügelgrab II., Grab 1. 1 - Halsring, 2 - Fibel, 3 - Armring
- Abb. 2. Paragaudis. Hügelgrab XXXVIII., Grab 2. 1 Halsring, 2 - Fibel, 3-4 - Armringe, 5 - Pfriem
- Abb. 3. Plateliai (Rayon Plungė). Halsring